

Zamojska, Dorota

Obchody 200. rocznicy powstania Towarzystwa Przyjaciół Nauk

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 46/2, 197-204

2001

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

OBCHODY 200. ROCZNICY POWSTANIA TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ NAUK

Przypadająca w roku 2000 dwusetna rocznica powstania Towarzystwa Przyjaciół Nauk stała się okazją do przypomnienia dorobku tego pierwszego nowoczesnego polskiego towarzystwa naukowego, a jednocześnie refleksji i studiów nad aktualnością i nośnością idei, przyswiecających jego powstaniu i działalności. Osią rocznicowych obchodów stała się wystawa „Którzy nauki – cnotę – Ojczyznę kochają... Znani i nieznani członkowie Towarzystwa Warszawskiego Królewskiego Przyjaciół Nauk“. Wystawę otwarto 23.XI.2000 r. w gmachu Pałacu Staszica, zbudowanego w XIX w. specjalnie na siedzibę Towarzystwa. Głównymi organizatorami wystawy było Archiwum Polskiej Akademii Nauk – kontynuatorki idei TPN i Archiwum Główne Akt Dawnych, przechowujące w swym zasobie spuściznę aktową Towarzystwa. Scenariusz wystawy opracowały Alicja Kulecka, Małgorzata Osiecka i Dorota Zamojska.

Celem wystawy było ukazanie dokonania członków Towarzystwa, a tym samym rozległości jego dorobku, przy czym starano się przedstawić również mniej znane dziedziny ich działalności. Znalazły się tu więc portrety, rękopisy i druki dzieł wybitnych pisarzy: Kazimierza Brodzińskiego (wiersze masońskie, notatki studentów z wykładów historii literatury polskiej), Alojzego Felińskiego, Aleksandra Fredry, Cypriana Godebskiego, Franciszka Karpińskiego, Ignacego Krasickiego (*Zbiór potrzebniejszych wiadomości...*), Juliana Ursyna Niemcewicza, Stanisława Trembeckiego (rękopis *Sofijówki* подарowany Towarzystwu przez Wacława Rzewuskiego) i Adama Mickiewicza (ciekawa kolekcja medali pamiątkowych wybitych ku czci wielkiego poety) a także językoznawców: Samuela Bogumiła Lindego, Onufrego Kopczyńskiego (słynna *Gramatyka języka polskiego*), Krzysztofa C. Mrongowiusza. Wiele miejsca poświęcono historykom, kolekcjonerom i „starożytnikom“: Joachimowi Lelewelowi (m. in. ciekawa karykatura rysowana przez C.K. Norwida, notatki studentów z wykładów wileńskich), Józefowi M. Ossolińskiemu, Janowi Wincentemu i Jerzemu Samuelowi Bandtkim, Wincentemu Gawareckiemu. Szczególne znaczenie przywiązywało Towarzystwo do edukacji młodego pokolenia, stąd też wśród prezentowanych postaci jest znaczna liczba pedagogów i działaczy oświatowych, takich jak Tadeusz Czacki (protokoły wizytacji szkół), Jakub Falkowski (plan Instytutu Głuchoniemych w Warszawie) czy Grzegorz Piramowicz i Wojciech Szweykowski. Praca dydaktyczna nie była obca również reprezentującym nauki ścisłe Jędrzejowi i Janowi Śniadeckim (mało znany portret tego ostatniego w wileńskim Obserwatorium Astronomicznym pochodzi ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie), Kajetanowi Garbińskiemu, Marcinowi Poczobutowi,

Franciszkwowi Armińskiemu, a także filozofom – Aniołowi Dowgirdowi czy Józefowi Gołuchowskiemu. *Atlas Królestwa Polskiego*, dedykowany Towarzystwu przez autora, Juliusza Kolberga, oraz atlas ziem polskich Wojciecha Chrzanowskiego, mapy geologiczne z prac Stanisława Staszica sygnalizują zainteresowanie Towarzystwa geografiami, a zwłaszcza geografiami gospodarczą.

Na wystawie nie zabrakło też sylwetek tych członków Towarzystwa, którzy wstawili się raczej działalnością polityczną, niż naukową, takich jak Ksawery Drucki-Lubecki, Tadeusz Mostowski, Feliks Łubieński, Hugo Kołłątaj, czy Jan Henryk Dąbrowski (dowodem jego hojności dla Towarzystwa jest – reprodukowany na wystawie – zapis testamentowy na rzecz TPN), Stanisław Fiszer, Jan Skrzynecki, Potoccy, Czartoryscy....

Stylizowana na łożę masońską osobna salka przypomina o znacznym udziale członków TPN w pracach tego stowarzyszenia. Wolnomularzami byli m. in. Bruno Kiciński, Stanisław Kostka i Ignacy Potoccy (dyplom masoński tego ostatniego, częściowo szyfrowany, można było oglądać na wystawie), Aleksander Chodkiewicz (autor dedykowanej Towarzystwu rozprawy *O ołowiu*, na marginesach której atramentem sympatycznym spisał relację z oblężenia Modlina w 1813 r.), Adam Kazimierz i Adam Jerzy Czartoryscy, Karol Kurpiński, Józef Elsner, Kazimierz Brodziński, Ludwik Osiński, J.H. Dąbrowski, J. U. Niemcewicz.... i wielu innych.

Na tło muzyczne wystawy złożyły się utwory skomponowane przez członków Towarzystwa (Karola Kurpińskiego i Józefa Elsnera) lub do tekstów autorstwa członków TPN. Są tu dzieła tak znane, jak hymn narodowy, pieśni *Boże, coś Polskę*, czy *Święta miłości kochanej Ojczyzny*, *Warszawianka* z 1830 r., *Bóg się rodzi...*, *Laura i Filon*, jak i dziś już zapomniane, jak np. *Śpiewy historyczne* J.U. Niemcewicza.

Wystawie towarzyszy jubileuszowe wydawnictwo (A. Kulecka, M. Osiecka, D. Zamojska, *Którzy nauki, cnotę, Ojczyznę kochają... Znani i nieznanie członkowie Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk. W dwusetną rocznicę powstania Towarzystwa*) zawierające jej katalog, noty biograficzne członków Towarzystwa i inwentarz akt TPN przechowywanych w AGAD.

Szereg popularnych wykładów (poświęconych przede wszystkim postaciom poszczególnych członków Towarzystwa, ale i roli członków zakonów nauczających w TPN, dziejom masonerii, udziałowi protestantów w pracach Towarzystwa) adresowany był przede wszystkim do młodzieży szkolnej.

W dniach 28–29 listopada 2000 r. w gmachu Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie odbyła się sesja „Dziedzictwo Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk. Nauka, oświata i kultura polska XIX – XX wieku“ zorganizowana przez Archiwum Główny Akt Dawnych, Archiwum Polskiej Akademii Nauk i Towarzystwo Naukowe Warszawskie. Przy otwarciu sesji głos zabrali doc. Daria Nałęcz, Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych,

profesor Janusz Tazbir, sekretarz Wydziału I PAN oraz prof. Jerzy Pelc w imieniu Towarzystwa Naukowego Warszawskiego i Kasy im. J. Mianowskiego. Zwrócili oni uwagę na doniosłą rolę – wzorowanych często na Towarzystwie Przyjaciół Nauk – stowarzyszeń kulturalnych i naukowych w XIX w. w utrzymaniu polskości oraz kształtowaniu nowoczesnego modelu polskiej nauki.

Obrodom przewodniczyli kolejno dr Anna Stogowska (Archiwum Państwowe w Płocku), doc. Jan Piskurewicz (Instytut Historii Nauki PAN), dr Wanda Grębecka (IHN PAN) i dr Andrzej Paszkiewicz (NOT). Znaczna część wystąpień poświęcona była analizie składu członkowskiego Towarzystwa pod kątem rozmaitych grup zawodowych. *Profesor Andrzej Śródka* (Instytut Historii Nauki PAN) scharakteryzował działalność organizacyjną i naukową warszawskiego środowiska lekarskiego XIX/XX w. W okresie tym ośrodkami polskiego życia naukowego i kulturalnego były m.in. Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, Kasa im. J. Mianowskiego i – Towarzystwo Lekarskie Warszawskie. Jego członkami byli tak wybitni społecznicy jak Wiktor Szokalski, Teodor Dunin, Ignacy Baranowski, Józef Brudziński i Henryk Nussbaum. Lekarze warszawscy uczestniczyli w opracowaniu słownika polskiej terminologii medycznej. Brali udział w tworzeniu Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, a szczególnie zaangażowali się w organizację jego pracowni naukowych, których kontynuacją jest m. in. istniejący do dziś Instytut Biologii Doświadczalnej. *Dr inż. Andrzej Paszkiewicz* (Naczelna Organizacja Techniczna) przedstawił grono członków TPN – techników. Podkreślił, iż od samego początku istnienia Towarzystwa dużą wagę przykładano do inicjowania i upowszechniania prac, stanowiących praktyczne zastosowanie osiągnięć naukowych. Ludzie tacy jak Abraham Stern czy Kajetan Garbiński realizowali te postulaty. Założone w 1835 r. w Paryżu Towarzystwo Politechniczne Polskie, pierwsze polskie stowarzyszenie fachowe skupiające techników, kontynuowało w tej dziedzinie myśl TPN. *Mgr Anita Chodkowska* (Archiwum PAN, Warszawa) zwróciła uwagę z na rolę, jaką TPN odegrało w inicjowaniu ruchu wynalazczego na ziemiach polskich. Na posiedzeniach Towarzystwa, na łamach jego „Roczników“, apelowano o prezentację nowych wynalazków i udoskonaleń, znajdujących zastosowanie w szeroko rozumianym przemyśle, rolnictwie i wyposażeniu technicznym gospodarstw domowych. Towarzystwo stało się forum wymiany myśli w tej dziedzinie, recenzowało nadsyłane prace, stymulowało dalsze. Celem tej działalności miała być przede wszystkim poprawa sytuacji gospodarczej na ziemiach polskich, a tym samym – poprawa bytu polskiego społeczeństwa. *Doc. Bolesław Orłowski* (IHN PAN) charakteryzował rolę TPN w upowszechnianiu w Polsce osiągnięć myśli technicznej Europy Zachodniej. Pod fachową prezesurą M. Bergonzoniego i L. Platera Dział Umiejętności TPN na swych posiedzeniach omawiał najnowsze wynalazki zagraniczne, a także polskie, stymulował (m. in. poprzez ogłaszanie konkursów) i oceniał prace krajowe. Znaczną rolę w tej dziedzinie prac Towarzystwa

odgrywali oficerowie, wojskowi o wykształceniu inżynierskim. Według analizy przeprowadzonej przez *dr Dariusza Nawrota* (Uniwersytet Śląski) ok. 25% członków TPN w okresie Księstwa Warszawskiego pełniło jednocześnie funkcje rządowe, parlamentarne lub pozostawało na wyższych stanowiskach wojskowych. Wkład tych osób w merytoryczne prace Towarzystwa był na ogół nikły, większość z nich (z nielicznymi wyjątkami, jak np. Stanisław Staszic) bardzo rzadko uczestniczyła w posiedzeniach Towarzystwa i zgodnie z jego „ustawami“ powinna być wręcz wykluczona z grona członków. Jednakże ich działalność polityczna przez opinię publiczną wiązana była z przynależnością do TPN, utrwalając tym samym obraz tej instytucji jako ostoji patriotyzmu. *Dr Hanna Krajewska* (A PAN) wskazała na znaczący udział w pracach Towarzystwa uczonych wyznania protestanckiego, wśród których znalazły się osobowości tak wybitne, jak J.Ch. Arnold, J. Colberg, K. Diehl, K. Mrongowiusz, M. Szubert. Protestantem był też twórca pomnikowego *Słownika języka polskiego*, stanowiącego jedną z najdoskonalszych prób realizacji idei programowych Towarzystwa, S.B. Linde. Wśród członków TPN znalazło się też wielu cudzoziemców. Grono to scharakteryzowała *dr Alicja Kulecka* (Instytut Historyczny UW, A PAN). Najogólniej podzielić ich można na dwie grupy: przyjmowanych do TPN z powodów politycznych oraz z powodów naukowych. W pierwszej grupie znalazło się wielu działaczy politycznych, wysokich urzędników państwowych pruskich, saskich, francuskich i rosyjskich, których kompetencje urzędowe i wpływy osobiste mogły ułatwić działalność Towarzystwa, zabezpieczyć jego byt i zapewnić poparcie władz państwowych. Powoływanie tych ludzi w poczet członków Towarzystwa stanowiło też swoistą deklarację lojalności politycznej TPN. Do grupy drugiej zaliczyć należy obcych uczonych i działaczy oświatowych i kulturalnych, często bardzo wybitnych, których dorobek znany był i ceniony przez członków TPN i których przynależność do Towarzystwa uważano za dodającą mu splendoru naukowego. Większość cudzoziemców, zarówno z jednej, jak i z drugiej grupy, nie brała udziału w pracach Towarzystwa. Nieliczni tylko przyczyniali się do nich darami, korespondencją i recenzjami prac. Ich obecność na listach członkowskich TPN była jednak wyrazem poczucia przynależności Towarzystwa do kulturowej wspólnoty świata śródziemnomorskiego.

Szereg referatów poświęcono postaciom wybitniejszych członków Towarzystwa. *Profesor Zbigniew J. Wójcik* (Muzeum Ziemi PAN) przedstawiając staszicowskie koncepcje działalności ogólnopolskiego stowarzyszenia naukowego pod zaborami zarysował sylwetkę tego wybitnego społecznika, wieloletniego kierownika prac TPN. Towarzystwo zawdzięczało mu materialne podstawy swego bytu, włącznie z kolejnymi siedzibami (na Kanoniach, a następnie w Pałacu Staszica). Wykorzystując swą dominującą pozycję w TPN, Staszic starał się skoncentrować wysiłki Towarzystwa na badaniach nad językiem i historią ojczystą oraz na badaniach noszących znamię użyteczności. *Mgr Małgorzata*

Marciniak (Muzeum Marii Skłodowskiej-Curie) w swoim referacie zaprezentowała sylwetki Jana i Jędrzeja Śniadeckich. Podkreśliła ich zasługi na polu unowocześnienia nauczania chemii i fizyki w Polsce, wprowadzenia polskiej nomenklatury chemicznej, upowszechnienia nowatorskich w owym czasie teorii naukowych (teoria spalania Lavoisiera). Omawiała także mniej znane zasługi Jana Śniadeckiego na polu edukacyjnym. Obaj bracia reprezentowali oświeceniowy empiryzm w nauce. *Mgr Małgorzata Końska* (Archiwum Główne Akt Dawnych) zapoznała zebranych z biografią i dokonaniem hr. Aleksandra Przędzieckiego, wybitnego znawcy historii, kolekcjonera, wydawcy źródeł historycznych (*Opera omnia* Jana Długosza) i współorganizatora Towarzystwa Zachęty do Sztuk Pięknych. Sylwetkę pierwszego prezesa TPN, biskupa Jana Albrandiego przybliżył *dr Dariusz Rolnik* (Uniwersytet Śląski). Zebrał on szeroki wachlarz relacji współczesnych, podkreślających nie tylko niewątpliwe zalety biskupa zenopolitańskiego (jego niezwykłą pracowitość i szeroką erudycję), ale i wady (brak tolerancji, onieśmiałający sposób bycia, interesowność).

Powstanie i działalność TPN stały się wzorcem i inspiracją dla tworzenia naukowych i kulturalnych stowarzyszeń regionalnych oraz organizacji zawodowych. *Dr Anna Stogowska* (Archiwum Państwowe, Płock) przedstawiła w swym referacie zarys przedpowstaniowych dziejów Towarzystwa Naukowego Płockiego. Założone w 1820 r., z inicjatywy miejscowych nauczycieli gimnazjalnych, a zwłaszcza rektora Kajetana Morykoniego, Towarzystwo gromadziło zbiory biblioteczno-muzealne (Biblioteka Publiczna i Szkolna, Muzeum Publiczne i Szkolne Województwa Płockiego), inicjowało działalność wydawniczą, organizowało m.in. pochówek monarszy w katedrze płockiej. Najaktywniejszym członkiem TNP był niewątpliwie Wincenty H. Gawarecki. *Dr Anna Marciniak* (Archiwum PAN, Poznań) mówiła o recepcji idei TPN na terenie Wielkopolski. Propagowane przez TPN koncepcje obrony języka i kultury narodowej, a jednocześnie upowszechniania praktycznych zastosowań osiągnięć nauki trafiały na podatny grunt w Wielkopolsce. Podejmowano tam kolejne próby tworzenia stowarzyszeń o zbliżonym charakterze – m. in. Towarzystwo Przyjaciół Rolnictwa i Oświecenia, działalność Resursy Obywatelskiej, grona redakcyjnego tygodnika „Przyroda i Przemysł”. Powstałe w 1858 r. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk stanowiło ukoronowanie tych starań. Model działalności PTPN stanowił kontynuację idei Towarzystwa warszawskiego, w gronie członków znalazło się też kilku byłych członków TPN. *Doc. Teresa Ostrowska* (Warszawa) zaprezentowała okoliczności i motywy utworzenia Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego. *Dr Tadeusz Kondracki* (Towarzystwo Miłośników Historii, Warszawa), omawiał dzieje TMH i jego pozycję w ramach Polskiego Towarzystwa Historycznego.

Już w okresie istnienia TPN jednym z głównych problemów, z jakim przyszło mu się zmierzyć, była kwestia finansowania działalności kulturalno-naukowej. TPN starało się przyjąć rolę pośrednika i koordynatora społecznych działań

w tej dziedzinie. Referat *doc. Jana Piskurewicza* (Warszawa) poświęcony był problemom społecznego mecenatu nauki w Warszawie w okresie późniejszym, na przełomie XIX i XX w. Wobec braku państwowych instytucji sprawujących opiekę nad rozwojem życia naukowego w zaborze rosyjskim, rolę mecenasów nauki i kultury przejmowały osoby prywatne i instytucje społeczne. W interesującym nas okresie poza osobami prywatnymi, fundującymi np. stypendia, nagrody w konkursach naukowych etc. działalność naukową wspierały i organizowały przede wszystkim Muzeum Przemysłu i Rolnictwa oraz Kasa im. J. Mianowskiego. Z natury rzeczy był to mecenat nieskoordynowany, brakło mu celowej, jednorodnej polityki działalności. Opierając się na prywatnej ofiarności, podporządkowany był często względem prestiżowym i ambicjonalnym.

Kontynuacji wysuwanej przez TPN idei koordynacji prac polskich środowisk naukowych wszystkich zaborów poświęcone było wystąpienie *dr Jarosława Cabaja* (Akademia Podlaska, Siedlce). Skoncentrował się on na roli warszawskiego środowiska naukowego w organizacji polskiego życia naukowego w drugiej połowie XIX i na początku XX w. W okresie tym regularnie odbywały się międzyzaborowe zjazdy polskich lekarzy i przyrodników (10 zjazdów, pierwszy w 1869 r.), zjazdy lekarzy poszczególnych specjalności (chirurgów, neurologów, psychiatrów i psychologów etc.), techników (5 zjazdów, pierwszy w 1882 r.), prawników i ekonomistów (5 zjazdów, pierwszy w 1886), górników i hutników (2 zjazdy, pierwszy w 1906 r.), historyków (3 zjazdy od 1880 r.). We wszystkich uczestniczyli przedstawiciele środowiska warszawskiego, wnosząc wkład zarówno naukowy, jak i organizacyjny (projekt utworzenia polskiej sekcji przy Międzynarodowym Stowarzyszeniu Prawników-Kryminalistów). Natomiast próby organizowania zjazdów w Warszawie nie uzyskały aprobaty władz rosyjskich. *Dr Wanda Grębecka* (Warszawa) przedstawiła związki środowiska przyrodznawców z ośrodków wileńskiego i krzemienieckiego z Towarzystwem Przyjaciół Nauk. Pomimo, że były to środowiska grupujące wybitnych naukowców (W. Besser, S. B. Jundziłł, F. Scheidt), realizujące niezwykle ambitny program fizjograficzny i szczytujące się niemałymi osiągnięciami na tym polu, TPN nie potrafiło ani wykorzystać, ani należycie popularyzować ich dokonań.

Podczas sesji analizowano też dorobek Towarzystwa w wybranych dziedzinach nauki. *Dr Piotr Boroń* (Instytut Historii, Uniwersytet Śląski) wskazał na rolę odezwy TPN jako inspiracji dla rozwoju badań nad dziejami Polski i Słowiańszczyzny. Znaczne ożywienie w tej dziedzinie nauki związane było z powszechnym w owym czasie wzrostem zainteresowania historią narodową, na ziemiach polskich wzmocnionym przez upadek państwowości i naturalne w tej sytuacji dążenie do określenia narodowej odrębności i tożsamości. Szczególne zainteresowanie budziła odmienność polskiej tradycji ustrojowej, wywodzonej od prasłowiańskiego „gminowładztwa“. Prekursorem lelewelowskich koncepcji w tej dziedzinie był Wawrzyniec Surowiecki, który w już w 1809 r. w swej

pracy *Śledzenie początków narodów słowiańskich* prezentował nowatorską, ponadstanową koncepcję narodu. *Dr Maciej Kucharski* (Uniwersytet Śląski) zwrócił uwagę na ewolucję pojęcia narodu w pismach powstających w kręgu TPN – od właściwego epoce Oświecenia ścisłego wiązania pojęcia narodu z państwem do rozumienia go jako wspólnoty kulturowo-moralnej, właściwego epoce romantyzmu. *Dr Iwona Arabas* (PAN) omówiła prace TPN zmierzające do podniesienia poziomu higieny i dbałości o zdrowie w niższych warstwach polskiego społeczeństwa, a przede wszystkim – na wsi. Szczególną wagę przypisywano tu publikacji popularnych opracowań z dziedziny medycyny i higieny, które trafiając do masowego czytelnika uświadomiłyby mu potrzebę i możliwości dbałości o własne zdrowie i tym samym upowszechniły osiągnięcia nauk medycznych. Rezultatem rozpisanych przez Towarzystwo konkursów w tej dziedzinie były prace F. Kincla, A. Wolffa i I. Fijałkowskiego, mające charakter popularnych poradników.

Jednym z ważnych zadań, jakie stawiało przed swymi członkami TPN, było opracowanie syntezy narodowych dziejów. Gromadzono w tym celu materiały źródłowe, a poszczególni członkowie Towarzystwa podjęli się opracowania konkretnych epok (wg. panowania kolejnych władców). *Dr Aleksandra Skrzypietz* (Uniwersytet Śląski) wykazała, iż z prac powstałych w kręgu TPN wyłania się obraz wieku XVII jako przełomowego zarówno w dziejach politycznych Polski, jak i w jej rozwoju kulturalnym. Jest to jednocześnie okres szczytowej potęgi i rozkwitu – i początek załamania, choroby toczącej jej system polityczny oraz zastoju i skażenia kultury i obyczaju. Momentu przełomowego dopatrywano się w epoce panowania Wazów, traktując m. in. czasy Jana III Sobieskiego jako erę schyłkową.

Sesję zamknęły referaty poświęcone losom zbiorów Towarzystwa po jego likwidacji. *Mgr Małgorzata Osiecka* (Archiwum Główne Akt Dawnych) przedstawiła losy zespołu aktowego TPN. Po upadku Powstania Listopadowego i likwidacji Towarzystwa archiwalia te zostały przejęte przez administrację rosyjską wraz z całością majątku TPN. Konfiskaty uniknęła jedynie część akt, w tym poszyt zawierający dyplomy monarsze dla TPN, ukryta w murach Obserwatorium Astronomicznego w Warszawie. Akta te odnalezione zostały dopiero po II wojnie światowej. Natomiast większa część archiwum Towarzystwa, skonfiskowana przez Rosjan, przechowywana była przy Kancelarii Generał-Gubernatora Warszawskiego. Po 1918 r. akta te trafiły do zbiorów Archiwum Akt Dawnych w Warszawie, a następnie, ocalałe w okresie II wojny światowej dzięki ukryciu na terenie Fortu Sokolnickiego, weszły w skład zasobu Archiwum Głównego Akt Dawnych. Obecnie obie części zespołu, po scaleniu, dostępne są w AGAD. Dzieje pozostałych zbiorów TPN, biblioteki i kolekcji o charakterze muzealnym (m. in. numizmaty, militaria – w tym zbiory J.H. Dąbrowskiego) prześledziła *dr Zofia Strzyżewska*. Zbiory te skonfiskowane przez administrację rosyjską po likwidacji Towarzystwa, uległy rozproszeniu. Znaczna część wywieziona została

do Rosji, gdzie wcielano je do zbiorów publicznych (biblioteki uniwersyteckie) i prywatnych, m. in. rodziny cesarskiej. W miarę upływu czasu zacierano proveniencję wielu eksponatów, tak że dziś np. znaczne trudności nasuwa identyfikacja militariów, które trafiwszy do prywatnej kolekcji cara Mikołaja I, zostały następnie rozproszone po wielu działach Ermitażu. Z Polski wywieziono m. in. ok. 28 tys. voluminów książek, 4100 sztuk numizmatów, ponad 4 tys. obrazów, grafik i rysunków. Podstawowe informacje o losach zbiorów Towarzystwa znaleźć można w raportach jego likwidatorów, przechowywanych w archiwach rosyjskiego Ministerstwa Oświaty i Ministerstwa Dworu Cesarskiego. Niestety, tylko część tych zbiorów wróciła do Polski na mocy traktatu ryskiego.

Uczestnicy sesji mieli możliwość wysłuchania rzadko wykonywanych dziś *Śpiewów historycznych* J. U. Niemcewicza z muzyką K. Kurpińskiego w interpretacji Młodzieżowej Orkiestry Kameralnej „Divertimento“ pod dyrekcją Elżbiety Ostrowskiej.

Nie było to jedyne wydarzenie muzyczne towarzyszące obchodom. W dniu otwarcia wystawy, w Kościele Św. Krzyża, wystąpił Chór Mieszany Państwowej Szkoły Muzycznej II stopnia im. Józefa Elsnera pod dyrekcją Katarzyny Sokołowskiej. W programie znalazły się m. in. *Hymn do miłości Ojczyzny* (słowa I. Krasickiego), *Sanctus* z Mszy e-moll, op. 88 J. Elsnera, *Boże, coś Polskę* (do słów A. Fełińskiego). 14 grudnia w Studiu Koncertowym Polskiego Radia odbył się koncert polonezów w wykonaniu Orkiestry Symfonicznej Państwowej Szkoły Muzycznej II st. im. J. Elsnera pod batutą Piotra Wajraka, za fortepianem zasiadł Henryk Rutkowski. W programie znalazły się przede wszystkim utwory J. Elsnera (Polonez z opery *Król Łokietek*) i K. Kurpińskiego (polonez *Witaj Królu*). 15 grudnia w Bibliotece Publicznej Gminy Warszawa-Bielany im. Stanisława Staszica można było wysłuchać koncertu kolęd i pastorałek (m. in. *Bóg się rodzi* do słów F. Karpińskiego) w wykonaniu orkiestry „Divertimento“ pod dyrekcją E. Ostrowskiej.

Dorota Zamojska
(Warszawa)

DWIE OGÓLNOPOLSKIE KONFERENCJE HISTORYKÓW KARTOGRAFII POŚWIĘCONE POLSKIEJ KARTOGRAFII XIX WIEKU

Zespół Historii Kartografii, powołany jesienią 1975 roku przy ówczesnym jeszcze Zakładzie Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN, od samego początku swojej działalności organizuje doroczne (z przerwą w latach 1990–1992) ogólnopolskie konferencje historyków kartografii. Odbywają się one w różnych miastach (w tym czterokrotnie w Warszawie i pięciokrotnie we Wrocławiu) i są przygotowywane przy współudziale zainteresowanych tą problematyką miejscowych instytucji naukowych – przeważnie wyższych uczelni, bibliotek i archiwów.